

**UCHWAŁA NR XVII/115/2021
RADY MIASTA BRAŃSK**

z dnia 27 maja 2021 r.

w sprawie Programu Opieki nad Zabytkami Miasta Brańsk na lata 2021-2024

Na podstawie art. 18 ust. 2 pkt 15 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2020 r., poz. 713 ze zm.) oraz art. 87 ust. 3 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opieki nad zabytkami (Dz. U. z 2020 r., poz. 282 ze zm.) Rada Miasta Brańsk uchwała, co następuje:

§ 1. Przyjmuje się do realizacji „Program Opieki nad zabytkami Miasta Brańsk na lata 2021 – 2024”, stanowiący załącznik do niniejszej uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Burmistrzowi Miasta Brańsk.

§ 3. Uchwała wchodzi w życie z dniem podjęcia i podlega ogłoszeniu w dzienniku Urzędowym Województwa Podlaskiego.

Przewodniczący Rady Miasta

Heronim Edward Bolesta

Załącznik do uchwały nr XVII/115/2021
Rady Miasta Brańsk
z dnia 27 maja 2021 r.

Program Opieki nad Zabytkami Miasta Brańsk na lata 2021-2024

Brańsk, maj 2021

Spis Treści

Wstęp	3
2. Podstawa prawna opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami	4
3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce	5
4. Uwarunkowania zewnętrzne i wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego	11
4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.....	11
4.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu	13
5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego	15
5.1. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy (analiza dokumentów programowych gminy).....	15
5.2. Charakterystyka zasobów oraz analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego Miasta Brańsk.....	20
5.3. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony.....	24
5.4. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków.....	24
5.5. Zabytki o najwyższym znaczeniu dla gminy	25
6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy. Analiza szans i zagrożeń	25
7. Założenia programowe.....	28
7.1. Priorytety programu opieki	28
7.2-3. Kierunki działań i zadania programu opieki	28
8. Instrumentarium realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami	29
9. Zasady oceny realizacji Programu Opieki nad Zabytkami	29
10. Źródła finansowania gminnego programu opieki nad zabytkami.....	30
11. Realizacja przez miasto zadań z zakresu ochrony zabytków	30
12. Część graficzna programu opieki nad zabytkami	32
13. Postanowienia końcowe.....	33
14. Aneksy	34
14.1 Gminna ewidencja zabytków	34
14.2 Rejestr zabytków nieruchomych	35
14.3 Rejestr zabytków archeologicznych	36

Wstęp

Celem opracowania Programu Opieki nad Zabytkami Miasta Brańsk na lata 2021-2024 jest określenie zasadniczych kierunków wieloletnich działań inicjowanych przez władze miasta w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego występującego na terenie Brańska, zgodnie z przepisami ustawy z 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz. U. z 2020 r. poz. 282 z późn. zm.). Program opracowano kierując się wytycznymi Poradnika Metodycznego – Gminny Program Zabytków, przygotowanego przez Narodowy Instytut Dziedzictwa w Warszawie.

Artykuł 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami nakłada na gminy obowiązek sporządzenia programu opieki nad zabytkami. Program służy lepszemu zachowaniu dziedzictwa kulturowego obszaru, jak również jego promocji wśród mieszkańców, krajoznawców, turystów. Z realizacji programu korzystać będzie przede wszystkim społeczność lokalna, która bezpośrednio powinna odczuć efekty jego wdrażania. Dotyczy nie tylko właścicieli i użytkowników obszarów i zabytków, ale również wszystkich mieszkańców. Program opieki nad zabytkami, jako element polityki samorządowej, przyjęty przez Radę Miasta uchwałą, służy trafniejszemu podejmowaniu planowych działań inicjujących, wspierających, koordynujących badania i prace nad ochroną zabytków i krajobrazu kulturowego oraz upowszechniania i promowania dziedzictwa kulturowego. Program opieki nad zabytkami służy pomocy w zarządzaniu zasobami stanowiącymi miejscowe dziedzictwo kulturowe. Działania objęte programem ukierunkowane są na poprawę stanu zabytków, rewaloryzację oraz zwiększenie ich dostępności dla mieszkańców i turystów. Program opieki nad zabytkami, zawiera działania edukacyjne ukierunkowane na rozbudzenie świadomości wspólnoty kulturowej, znaczenia i roli lokalnych wartości oraz korzeni społeczności by budzić poczucie dumy i identyfikację z tak zwaną małą ojczyzną. Jest także elementem pobudzającym świadomość właścicieli i użytkowników zabytków, wzbudzić ich odpowiedzialność za właściwy stan zachowania oraz aktywny udział w opiece. Wspólna dbałość o zachowanie wartości kulturowych wpływa na wzmacnianie poczucia tożsamości, identyfikację z „małą ojczyzną”. Program opieki nad zabytkami opracowywano na 4 lata. Z realizacji programu Burmistrz co dwa lata sporządza sprawozdanie, które przedstawia Radzie Miasta. Program jest dokumentem uzupełniającym w stosunku do innych aktów planowania gminnego. Został opracowany zgodnie z wytycznymi Narodowego Instytutu Dziedzictwa oraz dokumentami programowymi o zasięgu ogólnokrajowym oraz wojewódzkim, powiatowym, gminnym.

Programy opieki na kolejne okresy powinny uwzględniać nowe uwarunkowania prawne i administracyjne, zmieniające się warunki społeczne, gospodarcze i kulturowe, nowe kryteria oceny i aktualny stan zachowania zasobu oraz prowadzone okresowo oceny efektów wdrażania obowiązującego programu.

2. Podstawa prawna opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami

Podstawą prawną sporządzenia Programu Opieki nad Zabytkami Miasta Brańsk są przepisy wynikające z ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz. U. z 2020 r. poz. 282 z późn. zm.). Ustawa ta wprowadziła obowiązek sporządzania przez gminy programów opieki nad zabytkami. Zgodnie z art. 87 wymienionej ustawy, prezydent, burmistrz lub wójt sporządza na okres 4 lat gminny program opieki nad zabytkami. Gminny program opieki nad zabytkami uchwała rada gminy, po uzyskaniu opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Program ogłaszany jest w Dzienniku Urzędowym Województwa. Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami określiła główne cele gminnych programów opieki nad zabytkami, do których należą:

- 1) włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju;
- 2) uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
- 3) zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
- 4) wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
- 5) podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
- 6) określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
- 7) podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

Z realizacji programu wójt (burmistrz, prezydent miasta) co 2 lata sporządza sprawozdanie, które przedstawia radzie gminy.

3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce

Ochrona zabytków w Polsce jest zadeklarowana jako konstytucyjny obowiązek państwa i każdego obywatela (art. 5, art. 6 ust. 1, art. 73 i art. 86 Konstytucji RP):

Art. 5. Rzeczpospolita Polska strzeże niepodległości i nienaruszalności swojego terytorium, zapewnia wolności i prawa człowieka i obywatela oraz bezpieczeństwo obywateli, strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju¹.

Art. 6. ust 1. Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju.

Art. 73. Każdemu zapewnia się wolność twórczości artystycznej, badań naukowych oraz ogłaszania ich wyników, wolność nauczania, a także wolność korzystania z dóbr kultury.

Art. 86. Każdy jest obowiązany do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie. Zasady tej odpowiedzialności określa ustawa.

Podstawowym aktem prawnym regulującym zasady ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce jest ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz. U. z 2020 r. poz. 282 z późn. zm.).

Ustawa ta w art. 3 definiuje podstawowe pojęcia:

- 1) **zabytek** - nieruchomość lub rzecz ruchomą, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową;
- 2) **zabytek nieruchomy** - nieruchomość, jej część lub zespół nieruchomości, o których mowa w pkt 1;
- 3) **zabytek ruchomy** - rzecz ruchomą, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, o których mowa w pkt 1;
- 4) **zabytek archeologiczny** - zabytek nieruchomy, będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem;
- 5) **instytucja kultury wyspecjalizowana w opiece nad zabytkami** - instytucję kultury w rozumieniu przepisów o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej, której celem statutowym jest sprawowanie opieki nad zabytkami;
- 6) **prace konserwatorskie** - działania mające na celu zabezpieczenie i utrwalenie substancji zabytku, zahamowanie procesów jego destrukcji oraz dokumentowanie tych działań;
- 7) **prace restauratorskie** - działania mające na celu wyeksponowanie wartości artystycznych i estetycznych zabytku, w tym, jeżeli istnieje taka potrzeba, uzupełnienie lub odtworzenie jego części, oraz dokumentowanie tych działań;
- 8) **roboty budowlane** - roboty budowlane w rozumieniu przepisów Prawa budowlanego, podejmowane przy zabytku lub w otoczeniu zabytku;

¹ Trybunał Konstytucyjny wyrokiem z 8 X 2007 r. (K 20/07, OTK-A 2007, nr 9, poz. 102) dokonał wykładni tego artykułu w części dotyczącej dziedzictwa narodowego, przyjmując w konkluzji, że państwo, realizując zadanie strzeżenia dziedzictwa narodowego musi uwzględniać ograniczenia wynikające z gwarantowanych konstytucyjnie praw obywateli.

9) **badania konserwatorskie** - działania mające na celu rozpoznanie historii i funkcji zabytku, ustalenie użytych do jego wykonania materiałów i zastosowanych technologii, określenie stanu zachowania tego zabytku oraz opracowanie diagnozy, projektu i programu prac konserwatorskich, a jeżeli istnieje taka potrzeba, również programu prac restauratorskich;

10) **badania architektoniczne** - działania ingerujące w substancję zabytku, mające na celu rozpoznanie i udokumentowanie pierwotnej formy obiektu budowlanego oraz ustalenie zakresu jego kolejnych przekształceń;

11) **badania archeologiczne** - działania mające na celu odkrycie, rozpoznanie, udokumentowanie i zabezpieczenie zabytku archeologicznego;

12) **historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny** - przestrzenne założenie miejskie lub wiejskie, zawierające zespoły budowlane, pojedyncze budynki i formy zaprojektowanej zieleni, rozmieszczone w układzie historycznych podziałów własnościowych i funkcjonalnych, w tym ulic lub sieci dróg;

13) **historyczny zespół budowlany** - powiązaną przestrzennie grupę budynków wyodrębnioną ze względu na formę architektoniczną, styl, zastosowane materiały, funkcję, czas powstania lub związek z wydarzeniami historycznymi;

14) **krajobraz kulturowy** - przestrzeń historycznie ukształtowaną w wyniku działalności człowieka, zawierającą wytwory cywilizacji oraz elementy przyrodnicze;

15) **otoczenie** - teren wokół lub przy zabytku wyznaczony w decyzji o wpisie tego terenu do rejestru zabytków w celu ochrony wartości widokowych zabytku oraz jego ochrony przed szkodliwym oddziaływaniem czynników zewnętrznych.

Ochrona zabytków (art. 4) polega, w szczególności, na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu:

- 1) zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;
- 2) zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;
- 3) udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;
- 4) przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;
- 5) kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;
- 6) uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Ochronie i opiece podlegają (art. 6 ust. 1), bez względu na stan zachowania:

- 1) Zabytki nieruchome będące, w szczególności:
  - a) krajobrazami kulturowymi,
  - b) układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,
  - c) dziełami architektury i budownictwa,
  - d) dziełami budownictwa obronnego,
  - e) obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,
  - f) cmentarzami,
  - g) parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,
  - h) miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;
- 2) Zabytki ruchome będące, w szczególności:
  - a) dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,

- b) kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
- c) numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,
- d) wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,
- e) materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach,
- f) instrumentami muzycznymi,
- g) wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,
- h) przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

3) Zabytki archeologiczne będące, w szczególności:

- a) pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,
- b) cmentarzyskami,
- c) kurhanami,
- d) relikdami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

Ochronie mogą podlegać (art. 6 ust. 2) nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej.

Formami ochrony (art. 7) zabytków są:

- 1) wpis do rejestru zabytków;
- 1a) wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa;
- 2) uznanie za pomnik historii;
- 3) utworzenie parku kulturowego;
- 4) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

W art. 7 ustawa wymienia formy i sposoby ochrony zabytków.

Rejestr zabytków prowadzony jest na podstawie rozporządzenia Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (t.j. Dz.U. z 2021, poz. 56).

Zgodnie z przepisami art. 8 i 10 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, jedynym organem mającym kompetencje dokonywania wpisów do rejestru jest właściwy terytorialnie wojewódzki konserwator zabytków. Podstawą wpisu do rejestru zabytków jest decyzja administracyjna wydana przez wojewódzkiego konserwatora zabytków. Z wnioskiem o wpis może wystąpić właściciel zabytku oraz użytkownik wieczysty gruntu, na którym znajduje się zabytek. Także wojewódzki konserwator zabytków ma prawo wszczęcia postępowania o wpis zabytku nieruchomości do rejestru zabytków. Starosta w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków może umieszczać na zabytku nieruchomym wpisanym do rejestru znak informujący o ochronie obiektu. Wzór i wymiary znaku określa rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 lutego 2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczanego na zabytkach nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków (Dz. U. z 2004 r., nr 30, poz. 259). Należy podkreślić, że choć umieszczenie znaku jest

fakultatywne to stanowi on ważną formę budowania świadomości społecznej i zasadne jest oznakowanie wszystkich obiektów będących w rejestrze zabytków.

Wszelkie prace i badania prowadzone przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków wymagają pozwoleń, mających charakter decyzji administracyjnej, wydawane są na podstawie art. 36 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, przez właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków. Ustawa ta wprowadziła nową formę ochrony zabytków jaką jest wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa, na której znajdują się zabytki ruchome o szczególnej wartości dla dziedzictwa kulturowego. Najbardziej prestiżową formą ochrony zabytków jest uznanie za pomnik historii, zgodnie bowiem z art. 15 ust. 1 Prezydent RP, na wniosek ministra do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, który po zasięgnięciu obligatoryjnie opinii Rady Ochrony Zabytków, w drodze rozporządzenia uznaje za pomnik historii zabytek nieruchomy wpisany do rejestru zabytków lub park kulturowy o szczególnej wartości dla kultury, określając jego granice. Zabytki uznane za pomniki historii mogą być zgłaszane do wpisania na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Przyrodniczego (art. 15 ust. 4 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami).

Park kulturowy jest jedyną formą wskazującą na ochronę krajobrazu kulturowego – jego utworzenie należy do kompetencji rady gminy, po zasięgnięciu opinii właściwego konserwatora zabytków. W intencji ustawodawców celem parku kulturowego powinno być zachowanie i kultywowanie regionalnych tradycji kulturowych, w tym regionalnego budownictwa. Dla społeczności lokalnych może to mieć olbrzymie znaczenie, chociażby dla rozwoju tzw. turystyki kulturowej. Park kulturowy przekraczający granice gminy może być utworzony na podstawie zgodnych uchwał rad gminy (związku gmin), na których terenie ma być utworzony. Należy podkreślić, że rada gminy powinna w uchwale o ustanowieniu parku kulturowego dokładnie określić jego granice. W art. 16 gminy uzyskały kompetencje wprowadzenia właściwej formy ochrony, czyli tworzenia parków kulturowych. Park kulturowy służy ochronie przestrzeni o wartości kulturowej jako całości, co nie wymusza, aby znajdowały się na nim zabytki.

Skutkiem ustanowienia parku kulturowego jest obowiązek sporządzenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego oraz planu ochrony parku kulturowego dla danego obszaru. Plan ochrony sporządza wójt (prezydent, burmistrz) w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków, a następnie zatwierdzany on jest przez radę gminy. Zgodnie z art. 7 jedną z form ochrony jest ustalenie ochronne w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego, co w art. 18 zostało przełożone na ogólne zobowiązanie do ochrony zabytków i opieki nad zabytkami do uwzględnienia m. in. przy sporządzaniu i aktualizacji miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego. Z kolei w art. 19 doprecyzowuje, że w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego powinno się uwzględniać w szczególności ochronę zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków i ich otoczenia oraz potrzeby innych zabytków nieruchomych znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków i parków kulturowych.

O ustaleniu ochrony w miejscowym planie zagospodarowania jako odrębnej formy ochrony zabytków możemy wyłącznie mówić w odniesieniu do stref ochrony konserwatorskiej, które wymienia art. 19 ust. 3. W strefie ochrony konserwatorskiej obowiązują określone ograniczenia, nakazy i zakazy wniesione ustaleniami planu i strefa nie musi pokrywać się z obszarami wpisanymi do rejestru zabytków. W piśmiennictwie prawniczym, w związku z zapisami ustawy o ochronie zabytków i opieki nad zabytkami funkcjonuje termin „nienazwanych form ochrony zabytków”, który pojawił się np. w

odniesieniu do gminnej ewidencji zabytków, w związku z przypisanymi tej ewidencji skutkami prawnymi. Pomimo nieujęcia w gminnej ewidencji zabytków wg art. 7, to może być ona kwalifikowana jako forma ochrony zabytków. Drugim przykładem „nienazwanej formy ochrony zabytków” mogą być umowy, o których mowa w art. 26, albowiem w treści umów sprzedaży, zamiany, darowizny lub dzierżawy zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru zabytków, stanowiącego własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego, należy nałożyć, jeżeli stan zachowania zabytku tego wymaga, na nabywcę lub dzierżawcę obowiązek przeprowadzenia w określonym terminie niezbędnych prac konserwatorskich przy tym zabytku. W takim przypadku źródłem obowiązków nie są w tym przypadku prawa powszechne ale umowa cywilno-prawna zawierana pomiędzy Skarbem Państwa bądź jednostką samorządu terytorialnego, a nabywcą.

Ustawa w art. 18, 19 i 20 reguluje m.in. sprawy obowiązku uwzględniania ochrony zabytków i opieki nad zabytkami przy sporządzaniu i aktualizacji koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju, strategii rozwoju województw, planów zagospodarowania przestrzennego województw, analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego powiatu, strategii rozwoju gmin, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego albo decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego. Ochrona zabytków i opieka nad zabytkami uwidocznione powinny być w koncepcjach, strategiach, analizach, planach i studiach, o których mowa powyżej, a w szczególności w: krajowym programie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, określać rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnić im ochronę przy realizacji inwestycji oraz przywracanie zabytków do jak najlepszego stanu, ustalać przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami.

W studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego uwzględnia się, w szczególności ochronę:

- 1) zabytków nieruchomości wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
- 2) innych zabytków nieruchomości, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków;
- 3) parków kulturowych.

W decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego należy uwzględnić w szczególności ochronę:

- 1) zabytków nieruchomości wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
- 2) innych zabytków nieruchomości, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków.

W przypadku, gdy gmina posiada gminny program opieki nad zabytkami, ustalenia tego programu uwzględnia się w wymienionym powyżej studium i planie. W dokumentach tych, ustala się, w zależności od potrzeb, strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków.

Projekty i zmiany planu zagospodarowania przestrzennego województwa oraz miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego podlegają uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków (art. 20).

Ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy (art. 21). Wojewódzki konserwator zabytków prowadzi wojewódzką ewidencję zabytków w formie kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się na terenie województwa. Włączenie karty ewidencyjnej zabytku ruchomego niewpisanego do rejestru do wojewódzkiej ewidencji zabytków może nastąpić za zgodą właściciela tego zabytku. Wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomości z terenu gminy. W tej gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

- 1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru;
- 2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków;
- 3) inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Organami ochrony zabytków (art. 89) są:

1. minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje Generalny Konserwator Zabytków;
2. wojewoda, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje wojewódzki konserwator zabytków.

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami szczególną rolę przypisuje właścicielowi lub posiadaczowi obiektu zabytkowego. Dysponowanie zabytkiem powoduje obowiązki ciężące na właścicielu lub użytkowniku, z drugiej jednak strony przysługują mu liczne prawa (art. 5, 25, 26, 27, 28). Zasadniczo opieka nad zabytkiem sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza, polega w szczególności na zapewnieniu warunków:

- 1) naukowego badania i dokumentowania zabytku;
- 2) prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku;
- 3) zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie;
- 4) korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości;
- 5) popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

Zagospodarowanie na cele użytkowe zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru wymaga posiadania przez jego właściciela lub posiadacza: 1) dokumentacji konserwatorskiej określającej stan zachowania zabytku nieruchomego i możliwości jego adaptacji, z uwzględnieniem historycznej funkcji i wartości tego zabytku; 2) uzgodnionego z wojewódzkim konserwatorem zabytków programu prac konserwatorskich przy zabytku nieruchomym, określającego zakres i sposób ich prowadzenia oraz wskazującego niezbędne do zastosowania materiały i technologie; 3) uzgodnionego z wojewódzkim konserwatorem zabytków programu zagospodarowania zabytku nieruchomego wraz z otoczeniem oraz dalszego korzystania z tego zabytku, z uwzględnieniem wyeksponowania jego wartości.

W celu spełnienia powyższych wymagań, wojewódzki konserwator zabytków jest obowiązany nieodpłatnie udostępnić do wglądu właścicielowi lub posiadaczowi zabytku nieruchomego posiadaną przez siebie dokumentację tego zabytku oraz umożliwić dokonywanie niezbędnych odpisów z tej dokumentacji.

Na wniosek właściciela lub posiadacza zabytku, w którym należy wskazać zakres planowanych prac, wojewódzki konserwator zabytków przedstawia, w formie pisemnej, zalecenia konserwatorskie, określające sposób korzystania z zabytku, jego zabezpieczenia i wykonania prac konserwatorskich, a także zakres dopuszczalnych zmian, które mogą być wprowadzone w tym zabytku (art. 27).

Ponadto w art. 28 określono inne obowiązki właściciela lub posiadacz zabytku wpisanego do rejestru w wojewódzkiej ewidencji zabytków, ma obowiązek zawiadomić wojewódzkiego konserwatora zabytków o: 1) uszkodzeniu, zniszczeniu, zaginięciu lub kradzieży zabytku, niezwłocznie po powzięciu wiadomości o wystąpieniu zdarzenia; 2) zagrożeniu dla zabytku, niezwłocznie po powzięciu wiadomości o wystąpieniu zagrożenia; 3) zmianie miejsca przechowania zabytku ruchomego w terminie miesiąca od dnia nastąpienia tej zmiany; 4) zmianach dotyczących stanu prawnego zabytku, nie później niż w terminie miesiąca od dnia ich wystąpienia lub powzięcia o nich wiadomości.

Zadania samorządów gminnych w zakresie kultury i ochrony zabytków wynikają także z ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (t.j. Dz.U. 2020 poz. 713 z późn. zm.).

Artykuł 7 ust. 1, pkt 9 powyższej ustawy mówi:

Zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy. W szczególności zadania własne obejmują sprawy [...] kultury, w tym [...] ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Ponadto inne istotne akty prawne regulujące ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami, znajdują się w wielu obowiązujących ustawach, w tym m.in. w:

- ustawie z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (t.j. Dz. U. z 2020 r. poz. 293).
- ustawie z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane (t.j. Dz.U. z 2019 r. poz. 1186 z późn. zm.).
- ustawie z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska (t.j. Dz. U. z 2019 r. poz. 1396 z późn. zm.).
- ustawie z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (t.j. Dz.U. z 2020 r. poz. 55).
- ustawie z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (t.j. Dz.U. 2020 poz. 1990).
- ustawie z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (t.j. Dz.U. z 2020 r. poz. 194).
- ustawie z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie (t.j. Dz.U. 2020 poz. 1057).
- ustawie z dnia 12 stycznia 1991 r. o podatkach i opłatach lokalnych (art. 7 ust. 1 pkt 6; t.j. Dz.U. z 2019 r. poz. 1170).

Zasady ochrony zabytków znajdujących się w muzeach i w bibliotekach zostały określone w:

- ustawie z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (t.j. Dz.U. 2020 poz. 902).
- ustawie z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (t.j. Dz. U. z 2019 r. poz. 1479).

Ochronę materiałów archiwalnych regulują przepisy ustawy z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (t.j. Dz. U. z 2020 r. poz. 164)

4. Uwarunkowania zewnętrzne i wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

Uchwałą nr 82 z 13 sierpnia 2019 r. Rada Ministrów przyjęła Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2019-2022. Ma on na celu realizację przepisu zawartego w art. 84 w związku z art. 86 ust. 1 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Powyższe przepisy ustawowe nakładają na ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego obowiązek przygotowania, przy pomocy Generalnego Konserwatora Zabytków, projektu krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na okres 4 lat. Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami jest uchwalany przez Radę Ministrów, na wniosek ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego.

Zgodnie z art. 85 ust. 1 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami w Krajowym programie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami określa się cele i kierunki działań oraz zadania w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, warunki i sposób finansowania planowanych działań, a także harmonogram ich realizacji.

Głównym celem projektu Krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2019-2022 jest stworzenie warunków dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami, który w okresie 4 lat realizowany będzie we współpracy z państwowymi instytucjami kultury i organami administracji publicznej poprzez trzy cele szczegółowe, podzielone na kierunki działania, tj.:

- cel szczegółowy 1: „Optymalizacja systemu ochrony dziedzictwa kulturowego”, podzielony na kierunki działania:

1. wzmocnienie systemu ochrony na poziomie lokalnym;
2. wzmocnienie systemu ochrony na poziomie centralnym;

- cel szczegółowy 2: „Wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami”, podzielony na kierunki działania:

1. merytoryczne wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami;
2. podnoszenie bezpieczeństwa zasobu zabytkowego;

- cel szczegółowy 3: „Budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa”, podzielony na kierunki działania:

1. Upowszechnianie wiedzy na temat dziedzictwa i jego wartości;
2. Tworzenie warunków dla sprawowania społecznej opieki nad zabytkami.

Uchwałą Nr 125/2014 z dnia 24 czerwca 2014 r. Rada Ministrów określiła Koncepcję Przestrzennego Zagospodarowania Kraju do 2030 roku. W celach szczegółowych tej Koncepcji określono m.in.: „Kształtowanie struktur przestrzennych wspierających osiągnięcie i utrzymanie wysokiej jakości środowiska przyrodniczego i walorów krajobrazowych Polski”, a także: „Przywrócenie i utrwalenie ładu przestrzennego”.

Również Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego 2020 (przyjęta przez Radę Ministrów 26.03.2013 r.) zakłada „Rozwój i efektywne wykorzystanie potencjału kulturowego i kreatywnego”, priorytet 4.1. „Wzmocnienie roli kultury w budowaniu spójności społecznej” odnieść można do ochrony dziedzictwa kulturowego. Wśród kierunków działań wymienia się:

- tworzenie warunków wzmocnienia tożsamości i uczestnictwa w kulturze na 15 poziomie lokalnym, regionalnym i krajowym,
- ochronę dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego oraz krajobrazu,
- digitalizację, cyfrową rekonstrukcję i udostępnianie dóbr kultury. W Strategii podnosi się również kwestię aktywnego udziału społeczeństwa w ochronie zabytków i opiece nad nimi.

4.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu

Samorząd terytorialny odgrywa niezwykle ważną rolę w zakresie ochrony zabytków. Najważniejsze zadania powierzone zostały gminom, które odpowiadają m.in. za ewidencjonowanie zasobu zabytkowego, zachowanie krajobrazu kulturowego, jak i odpowiednie gospodarowanie otoczeniem zabytków w procesie planowania przestrzennego. Zwiększeniu efektywności wykonywanych zadań służyć może wsparcie merytoryczne dotyczące zarządzania tym dziedzictwem, tak w formie ogólnodostępnego portalu informacyjnego, jak i bezpośrednich szkoleń i warsztatów dla pracowników jednostek samorządu terytorialnego, a także wsparcie merytoryczne w formie opracowań studialno-dokumentacyjnych. Przygotowanie cyklu szkoleń dotyczących zarządzania dziedzictwem w samorządzie. Wsparcie samorządu terytorialnego przy tworzeniu dokumentów planistycznych poprzez opracowanie studiów ochrony wartości kulturowych, opracowanie wytycznych dla tworzenia gminnych programów opieki nad zabytkami oraz zasad przygotowania i treści planu ochrony parku kulturowego.

Brańsk posiada „Plan zagospodarowania przestrzennego” obejmujący całe miasto oraz „Programu Rewitalizacji dla Miasta Brańsk”. Dokumenty te są zgodne z opracowaniami strategicznymi i planistycznymi sporządzonymi dla obszaru województwa i powiatu pod kątem znaczenia ich zapisów i działań dotyczących dziedzictwa kulturowego gminy. Szczególnie z Planem Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Podlaskiego, celami polityki przestrzennej, zasadami ich realizacji oraz przyjętymi w tym planie, kierunkami działań polityki przestrzennej w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego.

W sferze kulturowej obejmującej system ochrony dziedzictwa kulturowego przyjęto zasady kompleksowości działań ochronnych i rewaloryzacyjnych, łączenia ochrony środowiska kulturowego z ochroną środowiska przyrodniczego oraz promowania regionalnych walorów dziedzictwa kulturowego.

Podstawowe cele polityki przestrzennej w sferze ochrony dziedzictwa kulturowego, zapisane w planie zagospodarowania przestrzennego województwa podlaskiego dotyczą:

- zachowania dziedzictwa kulturowego dla przyszłych pokoleń poprzez ochronę i rewaloryzację istniejących zasobów, ze szczególnym uwzględnieniem ochrony tożsamości kulturowej regionu przed zagrożeniem jej wytracenia w konfrontacji z europejskim uniwersalnym modelem życia w sferze kultury materialnej i jej unikalnej specyfiki etnicznej i religijnej;
- uwzględnienia potrzeb współczesnego społeczeństwa w procesie ochrony i kształtowania zasobów dziedzictwa kulturowego,
- harmonijnego współistnienia zasobów dziedzictwa kulturowego z zasobami środowiska przyrodniczego – jako filarów rozwoju turystyki krajowej i międzynarodowej,
- tworzenia warunków kompleksowej ochrony obszarów o walorach zabytkowych i kulturowych, takich jak: strefy ochrony konserwatorskiej, parki kulturowe, rezerваты kulturowe i obszary krajobrazu historyczno – kulturowo – przyrodniczego,
- priorytetu ochrony walorów dziedzictwa kulturowego o randze międzynarodowej i krajowej,
- wykorzystania unikalnych zasobów dziedzictwa kulturowego do krajowej i międzynarodowej promocji województwa.

Założenia Miejskiego Programu Opieki nad Zabytkami Miasta Brańsk odwołują się do treści przyjętych w Strategii Rozwoju Województwa Podlaskiego do 2020 roku (uchwalonej

przez Sejmik Województwa Podlaskiego uchwałą nr XXXI/374/13 z dnia 9 września 2013 r.). Priorytet II. Infrastruktura społeczna, w działaniu 2 (Rozwój kultury i ochrona dziedzictwa kulturowego) zakłada:

- 1) Podwyższenie standardów bazy materialnej instytucji kultury oraz jej modernizacja i rozbudowa stosowna do potrzeb, tworzenie ośrodków i centrów kultury,
- 2) Wspieranie imprez kulturalnych o zasięgu krajowym i regionalnym oraz dbałość o powstanie nowych (w miarę potrzeb o zasięgu rozszerzonym poza granice kraju),
- 3) Inspirowanie i wspieranie rozwoju kultury ludowej i amatorskiej, w tym folkloru i rękodzieła ludowego, twórczości profesjonalnej oraz amatorskiego ruchu artystycznego, z uwzględnieniem specyficznego w województwie podlaskim zróżnicowania etnicznego, narodowościowego i religijnego, a także ich promocji w kraju i za granicą,
- 4) Wspieranie rozwoju czytelnictwa m.in. poprzez rozszerzenie oferty usług opartych na nowych technologiach informacyjnych oraz ochrona książki,
- 5) Prowadzenie wielostronnej edukacji kulturalnej dzieci i młodzieży ze szczególnym uwzględnieniem edukacji regionalnej,
- 6) Ochrona i utrzymanie dobrego stanu technicznego i historycznych form zabytków, a w szczególności wykorzystanie zabytków do nowych funkcji, zwłaszcza na potrzeby turystyki i działalności kulturalnej,
- 7) Zachowanie tożsamości krajobrazu kulturowego i utrzymanie ciągłości rozwoju przestrzennego historycznych zespołów osadniczych,
- 8) Identyfikacja i promocja produktów tradycyjnych województwa podlaskiego, z wykorzystaniem Listy Produktów Tradycyjnych,
- 9) Wspieranie społeczności lokalnych w zachowaniu tradycyjnej, wiejskiej zabudowy, zwłaszcza na terenach o dużym potencjale turystycznym,
- 10) Dbłość o tradycje narodowe i kulturowe.

Dodatkowo, w Strategii Rozwoju Województwa Podlaskiego podkreślono fakt posiadania przez województwo znacznego dziedzictwa historyczno-kulturowego, co nakłada na wiele podmiotów, w tym zwłaszcza na samorządy, obowiązek jego ochrony. Odbywa się to m.in. poprzez ewidencjonowanie i badanie zabytków, zwiększenia dbałości o nie oraz współdziałanie administracji samorządowej z właścicielami i użytkownikami zabytków i historycznych w zakresie ich restauracji, konserwacji i zagospodarowania.

Program Rozwoju Kultury Województwa Podlaskiego do roku 2020 (uchwalony 21 kwietnia 2008 r. przez Sejmik Województwa Podlaskiego). Jednym z celów strategicznych programu wojewódzkiego jest ochrona zabytków i dziedzictwa kulturowego. Podstawą tak sformułowanego celu jest uznanie sfery dziedzictwa za podstawę rozwoju i upowszechniania kultury a także za poważny potencjał naszego regionu, służący wzrostowi konkurencyjności wobec innych regionów w zakresie atrakcyjności turystyki, inwestycji oraz powstawaniu nowych miejsc pracy w sektorze turystyczno-usługowym. Upowszechnianie wiedzy o dziedzictwie kulturowym województwa podlaskiego sprzyja również integracji jego mieszkańców i poczucia więzi oraz dumy z tzw. „małej ojczyzny”. Należyta troska i szacunek dla dziedzictwa kultury tworzonego w przeszłości przez wiele narodów i grup etnicznych, zdaniem autorów programu umacnia pozytywny wizerunek naszego regionu jako przyjaznego i otwartego. W celu realizacji tak zakrojonego programu zaplanowano podjęcie następujących działań:

- 1.1. prowadzenie projektów badawczych związanych z dziedzictwem kulturowym w celu jego rozpoznania i udokumentowania,
- 1.2. prowadzenie inwentaryzacji i ewidencji wszystkich kategorii zabytków,

- 1.3. upowszechnianie wyników badań, wykorzystanie ich w procesach zarządzania kulturą oraz w gospodarce, inwestycjach, turystyce,
- 1.4. rewaloryzacja zabytków, powiązana z ochroną zabytkowego krajobrazu kulturowego, dbałością o porządkowanie i kształtowanie detalu architektonicznego oraz „małej architektury”, zgodna z miejscowym planem zagospodarowania przestrzennego (ochrona i rewaloryzacja zabytkowego budownictwa drewnianego – jako podstawowego wyznacznika tożsamości kulturowej regionu, zabytkowej architektury murowanej, zabytkowych parków, cmentarzy, zabytkowych zespołów obronnych i in.),
- 1.5. rewaloryzacja przestrzeni publicznych zabytkowych układów urbanistycznych,
- 1.6. systemowe zabezpieczanie obiektów dziedzictwa kulturowego na wypadek zagrożeń,
- 1.7. ochrona tożsamości kulturowej regionu, jego wielokulturowości, ze szczególnym uwzględnieniem działań w zakresie edukacji regionalnej,
- 1.8. prowadzenie wielokierunkowych działań promocyjnych, szkoleniowych i edukacyjnych mających na celu uświadamianie społeczeństwa o roli, znaczeniu i konieczności zachowania dziedzictwa kulturowego,
- 1.9. tworzenie szlaków turystyczno-kulturowych obejmujących najciekawsze miejsca i zabytki w województwie.

Program Rozwoju Powiatu Bielskiego do 2020 r., przyjęty uchwałą XI/97/16 Rady Powiatu w Bielsku Podlaskim z 11 lutego 2016 r., w dziale 1.4 „Turystyka i zabytki” skupia się na turystyce, a w sprawie ochrony zabytków wymieniono najważniejsze z nich z podziałem na poszczególne gminy. W programie zagadnienie „zabytków” ma służyć uatrakcyjnieniu oferty turystycznej.

5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

5.1. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy (analiza dokumentów programowych gminy)

Rada Miasta Brańsk podjęła uchwałę nr XXXI/141/02 Rady Miejskiej w Brańsku z dnia 9 października 2002 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego części obszaru miasta Brańsk. Plan był wielokrotnie zmieniany i aktualizowany. W dokumencie tym, obejmującym obszar całego miasta, w rozdziale 4 „Zasady ochrony wartości kulturowych i środowiska”, w § 21 „Zasady ochrony wartości kulturowych” (str. 45-49), omówiono zasady ochrony wartości kulturowych, w tym zabytków, w uzgodnieniu ze służbami konserwatorskimi. Plan zagospodarowania przestrzennego stanowi podstawę do wydawania decyzji o budowach lub przebudowach przez właściwe organy powiatu i województwa. Odnośny fragment dokumentu brzmi:

Rozdział 4

Zasady ochrony wartości kulturowych i środowiska

§ 21

Zasady ochrony wartości kulturowych

1. Obejmuje się ścisłą ochroną konserwatorską następujące obiekty architektury i budownictwa, cmentarze, stanowiska archeologiczne wpisane do rejestru zabytków, oznaczone na rysunku planu symbolem **ZK**:

- 1) układ urbanistyczny, XV-XVIII w., dec. KL. WKZ-5340/39/87 z dn. 9.12.1987 r., nr rej. 457.
- 2) Zespół kościoła par. pw. Wniebowzięcia NMP:
  - a) kościół, mur., 1859-62. dec. KL. WKZ-5340/39/87 z 9.12.1987 r., nr rej. 680,
  - b) dzwonnica, mur., 2 poł. XIX w., dec. KL. WKZ-5340/40/87 z 9.12.1987 r., nr rej. 681,
  - c) plebania, ob. dom mieszkalny, ul. Piłsudskiego 3, drewn., ok. 1900. dec. KL. WKZ-5340/35/87 z 22.12.1987 r., nr rej. 675,
- 3) Dom duchowieństwa prawosl., ob. cerkiew prawosl. fil. pw. Św. Szymona Słupnika. drewn. XIX/XX w. dec. KL. WKZ-5340/33/87 z dn. 30.12.1987 r. nr rej. 673,
- 4) Kapliczka z figurą św. Piotra, ul. Binduga - ul. Kilińskiego, mur.. poł. XIX w., dec. KL. WKZ-5340/2/83 z 29.12.1983 r. nr rej. 535,
- 5) zagroda, ul. Piłsudskiego 15:
  - a) dom. drewn.. poł. XIX w., dec. KL. WKZ-5340/7/77 z 14.02.1977 r., nr rej. 391,
  - b) stodoła drewn., k. XIX w., dec. jak wyżej.
  - c) obora, drewn. k. XIX w., dec. jak wyżej,
  - 6) część cmentarza rzymskokat.. dec. WKZ-5340/13/93 z 27.10.1993 r. nr rej. 774.
  - 7) cmentarz prawosławny, dec. WKZ-5340/12/93 z 12.10.1993 r., nr rej. 774,
  - 8) cmentarz żydowski, dec. WKZ-5340/11/93 z 20.10.1993 r., nr rej. 773,
  - 9) stanowisko archeologiczne - Brańsk, st. 1. dec. 670-1/3/67 z dn. 30.03.1967 r., nr rej. 43/A.

2. Obejmuje się ochroną konserwatorską obiekty o wartościach kulturowych, według poniższego wykazu wymienione w publikacji „Zabytki architektury i budownictwa w Polsce. Woj. Białostockie”. Warszawa 1992 r., które znajdują się w sferze zainteresowań Podlaskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, oznaczone na rysunku planu symbolem **WK**.

1) Obiekty budowlane.

- a) Kaplica cmentarna, mur. ok. 1900 r.,
- b) Kapliczka, ul. Piłsudskiego, mur. poł. XIX w.

ul. Binduga

- a) dom nr 8, drewn. l. 40 XIX²,
- b) dom nr 9, drewn. ok. 1910,
- c) dom nr 10, drewn.. 1944,
- d) dom nr 15, drewn.. 1933,
- e) dom nr 20, drewn., pocz. XX,
- f) dom nr 22, drewn., 1945,
- g) dom nr 24, drewn., l. 30 XX,

² Obiekt wyłączono z wojewódzkiej ewidencji zabytków. Rozebrany w 2009 r.

- h) dom nr 25, drewn., l. 30 XX,
- i) dom nr 31, drewn., 1945-1946,
- j) dom nr 34, drewn., 1944,
- k) dom nr 36, drewn., 1946,
- l) dom nr 38, drewn., l. 20 XX,
- m) dom nr 39, drewn., 1946,
- n) dom nr 40. drewn., k. XIX, gruntownie przebud. 1968,
- o) dom nr 42, mur., pocz. XX, przebud.,
- p) dom nr 51, mur., pocz. XX,
- q) dom z częścią gospodarczą nr 60, drewn., k. XIX.
- r) dom nr 63. drewn., k. XIX. remont. 1962.
- s) dom nr 67. drewn., XIX,
- t) dom nr 71. drewn., 1932,
- u) dom nr 73, drewn., 1941,
- v) dom nr 78, drewn.. k. XIX,
- w) dom nr 79. drewn., k. XIX.
- x) dom nr 80. drewn., 1918,
- y) dom nr 86, drewn.. 1918,

ul. Boćkowska

- a) dom nr 2, drewn., 1902,
- b) dom nr 12. mur., pocz. XX,
- c) dom nr 26, mur., pocz. XX.
- d) dom nr 28, drewn., XIX/XX,
- e) dom nr 42, drewn., XIX/XX.
- l) dom nr 46, drewn., k. XIX,

ul. Jana Pawła II

- a) dom nr 8, drewn., l. 20 XX,
- b) dom nr 19, mur., pocz. XX.

Ul. Kościelna

- a) dom nr 13, drewn. l. 30 XX,

ul. Kościuszki

- a) dom nr 16. drewn., l. 30 XX.
- b) dom nr 18. drewn., 1932,
- c) dom nr 22. drewn., l. 20 XX,
- d) dom nr 25, drewn., l. 20 XX.
- e) dom nr 37. drewn., pocz. XX,

ul. Mickiewicza

- a) dom nr 4. drewn., l. 30 XX,
- b) dom nr 8, drewn., l. 30 XX.

- c) dom nr 15, drewn., 1927,
- d) dom nr 16, drewn., l. 20 XX.³
- e) dom nr 19, drewn., l. 30 XX.
- f) zagroda nr 30,
- dom drew. XIX/XX
- stodoła drew., pocz. XX.
- g) dom nr 39, drew. 1945,
- h) dom 41, drewn., XIX/XX.

Ul. Piłsudskiego

- a) zagroda nr 5, dom drew. k. XIX,
- b) dom nr 7, drew., ok. 1875,
- c) zagroda nr 15:
- dom nr, poł. XIX,
- obora drewn.. k. XIX.
- stodoła, drewn., k. XIX.
- d) dom nr 23, drewn., ok. 1900.
- e) dom nr 28, drewn., pocz. XX.
- f) dom nr 39, drewn., 3 ćw. XIX,
- g) dom nr 40, drewn., 2 poł. XIX.
- h) dom nr 45, drewn., ok. poł. XIX.
- i) dom nr 47, drewn., l. 20 XX,

ul. Poniatowskiego

- a) dom nr 12, drewn., pocz. XX.
- b) dom nr 15, drewn., 1933,
- c) dom nr 24, drewn., 1917,
- d) dom nr 26, drewn., pocz. XX,

Rynek

- a) dom nr 5, drewn., ok. 1920⁴,

Sienkiewicza

- a) dom nr 5, mur., l. 20 XX,
- b) dom nr 11, mur., pocz. XX.
- c) dom nr 14, drewn., pocz. XX.
- d) dom nr 49, mur., pocz. XX,
- e) dom nr 68, drewn., 1949.

2. Cmentarze

- cmentarz przykościelny przy ul. Kościelnej,
- cmentarz przycerkiewny przy ul. Kościuszki,

3. Ujmuje się ochroną konserwatorską stanowiska archeologiczne o wartościach kulturowych oznaczone na rysunku planu symbolem **AR o następujących numerach. 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11,**

³ Obiekt wyłączono z wojewódzkiej ewidencji zabytków. Przeniesiony na teren innej gminy.

⁴ Rozebrany.

12,13. 14, 15, 16,17, , 19, 26, 27. 28. 29, 30. 31, 32, 33 (stanowisko nr 1 wymienione w ust. 1, pkt. 9. objęte rejestrem zabytków).

4. Wprowadza się strefę ochrony konserwatorskiej przedstawioną na rysunku planu, obejmującą układ urbanistyczny miasta, wpisany do rejestru zabytków, o którym mowa w ust. 1. pkt. 1.

5. Ustala się warunki gospodarowania istniejącymi zasobami środowiska kulturowego i ich ochrony w sposób następujący:

- 1) obiekty wymienione w ust. 1 objęte są ochroną konserwatorską na podstawie ustawy' o ochronie dóbr kultury z dn. 15.02.1962 r. (tekst jednolity Dz. U. z 1999 r. Nr 98. poz., 1150),
- 2) obiekty o wartościach kulturowych wymienione w ust. 2, nie wpisane do rejestru zabytków, są przedmiotem ochrony i wszelkie zamierzenia dotyczące rozbiórki przebudowy tych obiektów wymagają uzyskania opinii Podlaskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, na terenach cmentarzy należy przeprowadzać systematycznie prace porządkowe i pielęgnacyjne zieleni oraz prace remontowo-konserwatorskie dawnych nagrobków i krzyży, po uprzednim uzyskaniu opinii Podlaskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.
- 3) ustala się zasady gospodarowania na obszarach stanowisk archeologicznych i ich ochrony:
  - a) wszystkie obiekty wpisane do rejestru zabytków podlegają ochronie i na ich terenie nie można prowadzić żadnej działalności naruszającej strukturę zabytków, tj. stanowiska nie powinny być rozkopywane i nie należy lokalizować żadnych inwestycji.
  - b) wszelkie inwestycje prowadzone na terenach innych stanowisk oraz w promieniu do 50 m należy poprzedzać badaniami archeologicznymi oraz każdorazowo uzgodnić z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków Archeologicznych,
- 4) w historycznym obszarze miasta należy:
  - a) zachować przebieg ulic historycznych i istniejące linie zabudowy, a szczególnie leżących w strefie ochrony konserwatorskiej,
  - b) w obrębie rynku i zabudowy przyrynkowej należy zachować istniejącą skalę zabudowy tradycyjnej, jej gabaryty i kształt dachów oraz stosować tradycyjne materiały, tj., tynki gładkie w przypadku budynków murowanych, we wszystkich budynkach stolarkę drewnianą o podziałach dostosowanych do historycznych, kolorystykę elewacji należy uzgodnić z Podlaskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków, pokrycia dachów. - blacha gładka, dachówko-podobna lub dachówka ceramiczna,
  - c) należy opracować projekt rewaloryzacji i zagospodarowania placu rynkowego, wyeliminować istniejącą tu wysoką i niską zieleń, wprowadzając ewentualnie zieleń eksponowaną czasowo w pojemnikach. Należy ujednoczyć nawierzchnię placu (rodzaj nawierzchni uzgodnić z Podlaskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków), która winna nawiązywać do nawierzchni historycznych. Należy powrócić do dawnej funkcji rynku, przewidzieć wprowadzenie funkcji handlowych, np. kawiarnie letnie oraz wyeksponować historyczny XIX-wieczny budynek ratusza, w którym obecnie funkcjonuje przedszkole,
  - d) zaleca się zmianę sposobu wykorzystania grodziska wczesnośredniowiecznego zwanego „Zamczyskiem” z funkcji obiektu o charakterze kulturalno-rozrywkowym na obiekt o walorach krajobrazowo-kulturowych i demontaż istniejącej konstrukcji sceny wraz z zadaszeniem oraz ławkami,

- e) *prace przy obiektach o wartościach historyczno-kulturowych należy prowadzić po uzyskaniu pozytywnej opinii z Podlaskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Przed ewentualną ich rozbiórką należy, na koszt inwestora, wykonać dokumentację ewidencyjną zgodnie z instrukcją Ośrodka Dokumentacji Zabytków w Warszawie.*

Ponadto Rada Miasta Brańsk uchwałą Nr XXVII/127/17 z dnia 30 sierpnia 2017 podjęła uchwałę w sprawie przyjęcia „Programu Rewitalizacji dla Miasta Brańsk”. Program obejmuje obszar ograniczony ulicami Jana Pawła II, Sienkiewicza (do rzeki Nurzec), Rynek, Kościelna, Kościuszki. Podlaski Wojewódzki Konserwator Zabytków nie zgłosił zastrzeżeń do tego programu. W programie planowana jest poprawa estetyki niektórych budynków oraz bulwaru nadrzecznego, wykonanie dojścia do rzeki Nurzec od zbiegu ulic Rynek i Kościelnej.

Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Miasta Brańsk, stwierdza: „Ochrona i kształtowanie środowiska kulturowego poprzez:

- zapewnienie użytkowania obiektów zabytkowych gwarantującego ich utrzymanie w dobrym stanie technicznym.
- przekształcenie i uzupełnienie zabudowy w strefie ochrony konserwatorskiej zgodnie z wymogami konserwatorskimi”.

Pośród zadań służących realizacji ponadlokalnych i lokalnych celów publicznych wynikających z polityki przestrzennej, Programu Rewitalizacji dla Miasta Brańsk na stronie 11 wymienia opracowanie studium wartości kulturowych miasta Brańsk, zapewnienie użytkowania zabytków gwarantującego ich utrzymanie w dobrym stanie technicznym. Dokument omawia także stan zabytków na terenie miasta (s. 65-69). W analizie SWOT (s. 85) pośród elementów przyszłościowo podnoszących atrakcyjność miasta dostrzega zabytki, po ich odnowieniu.

5.2. Charakterystyka zasobów oraz analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego Miasta Brańsk

Na terenie miasta i w bezpośrednim jego sąsiedztwie odkryto 30 stanowisk archeologicznych potwierdzających osadnictwo przez okres starożytny i przez średniowiecze po okres nowożytny. Szczególnie cenne to neolityczne grób kultury amfor kulistych i najstarszy w tej części Polski pochówek szkieletowy kultury niemeńskiej oraz skarb ozdób brązowych kultury łużyckiej.

Zaczątkiem miasta było zbudowane w widłach rzek Nurzec i Bronka w X/XI w. grodzisko, zwane dzisiaj „Zamczyskiem”. W pobliżu grodziska rozwijały się osady rzemieślnicze. Z 1 połowy XV w. pochodzą pierwsze zachowane dokumenty wzmiankujące Brańsk, jako centrum bliżej nieznannej włości, zarządzanej przez namiestnika wielkiego księcia litewskiego i jako ośrodek parafialny. Wówczas Brańsk aktywnie uczestniczył w handlu drewnem z Gdańskiem. W tym czasie osadnicy mazowieccy założyli w okolicy wiele wsi szlacheckich (Popławy, Brzeźnica, Puchały, Płonowo itd.), a bojarzy litewsko-ruscy osiedli w Kiersnowie, Poletyłach, Kadłubówce i in. Wsie kmiece podlegały zamkowi brańskiemu (Patoki, Oleksin, Holonki, Klichy i in.).

Dogodne położenie przy trakcie z Krakowa na Litwę oraz przy granicy z Mazowszem, powodowało wzrost znaczenia Brańska. Od 1422 r. odbywały się tutaj sądy ziemskie. W latach 1440-1444 Brańsk przejściowo wchodził w skład Mazowsza i był centrum powiatu.

Przywilej na wójtostwo mógł uzyskać już ok. 1430 r. (wójt i mieszczanie wspomniani od 2 połowy XV stulecia). 18 stycznia 1493 r. w Wilnie z rąk wielkiego księcia litewskiego Aleksandra Jagiellończyka, Brańsk otrzymał jako pierwsze miasto na Podlasiu pełne miejskie prawo magdeburskie (Bielsk 1495, Drohiczyn 1498, Mielnik 1501 i Suraz 1445 z ograniczeniami, pełne prawa 1501). Od tego czasu miasto używa herbu „Pogoń”. Mieszczanie brańscy studiowali na Akademii Krakowskiej (od 1451 r.).

Wiek szesnasty był wyjątkowo pomyślny w dziejach Brańska, miasta królewskiego. Szczególnie mocno zaznaczyła się tutaj działalność króla Zygmunta I i jego żony królowej Bony. Przykładowo król w 1532 r. rozpoczął ponad 270-letnią tradycję brańskich sejmików szlacheckich. Bona pomogła zaś mieszczanom uwolnić się od wyzysku wojewody wileńskiego Olbrachta Gasztołda, skutecznie przeciwstawiła się pomysłowi przeniesienia sądów ziemskich z Brańska do Tykocina, w 1550 r. ufundowała szpital św. Ducha i przytułek dla ubogich (u zbiegu ulic Boćkowskiej i Bielskiej).

W 1562 r. w Brańsku mieszkało ok. 1800 mieszkańców, było 10 ulic, dwa rynki, dwa kościoły katolickie z cmentarzami, szkoła parafialna, cerkiew prawosławna (od k. XVI w. do 1839 r. unicka) z cmentarzem, ratusz miejski, dwór królewski, przytułek ubogich, młyn wodny o trzech kołach, browar, słodownia, wielu rzemieślników różnych specjalności.

W 1569 r. w czasie unii lubelskiej, mieszczanie brańscy jako pierwsi z Podlasia, z własnej inicjatywy prosili króla o włączenie miasta do Korony, co Zygmunt August powitał zadowoleniem, wydając mieszczanom specjalny przywilej. Pomyślnie w tym czasie rozwijała się w brańskim starostwie grodowym gospodarka folwarczna. Znaczne nadwyżki w produkcji zboża eksportowano do Gdańska. Starostami brańskimi w XVI-XVIII w. byli m.in. Leśniowolscy, Bogusław Radziwiłł, Branicy i Starzeńscy. W mieście funkcjonował cech szewców i garbarzy, liczne grono tworzyli także garncarze, tracze, piekarze i handlarze solą.

Wypadki, które zaszły jesienią 1628 r. w Brańsku, odbiły się głośnym echem w ówczesnej Rzeczypospolitej. Źródłem tego było skazanie na śmierć przez sąd grodzki i egzekucja 26 szlacheckich banitów, którzy dopuścili się na Podlasiu licznych mordów i gwałtów. Egzekucji w ciągu jednego dnia dokonał kat miejski, co było absolutnym rekordem Polski. Zręczność kata Michałka była przyczyną powstania przysłowia: „A bodaj cię kat brański oprawił”.

Kres pomyślnego rozwoju gospodarczego miasta to lata wojen w II poł. XVII i w początkach XVIII w. Jednak w lustracji z 1662 r. odnotowano: „Miasto Brańsk ziemie bielskiej metropolii, w którym sądzą się roki ziemskie i grodzkie i wszelkie zjazdy i sejmiki ziemie pomienionej odprawują się”. Ranga administracyjna miasta powodowała, że gościło ono wielu królów Polski, możnowładców, polityków, ludzi kultury, m.in. Zygmunta Starego, Stefana Batorego, Łukasza Górnickiego, Bogusława Radziwiłła (starosta brański), Stanisława Poniatowskiego – obranego w 1761 r. na sejmiku w Brańsku posłem na sejm walny.

Miasto słynęło z poniedziałkowych targów i czterech dorocznych jarmarków. W XVIII i XIX w. funkcjonowała w Brańsku stacja pocztowa, na trasie z Warszawy do Mitawy.

W latach ok. 1780-1817 w brańskim archiwum ziemskim pracował Ignacy Kapica-Milewski, znany archiwista i autor „Herbarza” szlachty podlaskiej i mazowieckiej. Murowany budynek archiwum wzniesiono w I połowie XVIII w. Został rozebrany na początku XX w. Obiekt znajdował się w obrębie zabudowy tzw. „dworu królewskiego” (obecnie teren hydroforni i sąsiedniej zabudowy prywatnej oraz część placu targowego pokrytego brukiem). Obiekty dworskie zostały rozprzedane przez Prusaków na początku XIX w., a w połowie tego stulecia przez teren dworski poprowadzono ulicę Senatorską i wytyczono drugi rynek (zwany „końskim”), na którym handlowano zwierzętami.

Po trzecim rozbiornie miasto znalazło się pod zaborem pruskim. Liczyło wówczas 1145 mieszkańców. Po traktacie w Tylży w 1807 r. Brańsk wszedł w skład zaboru rosyjskiego. Polityka zaborcy rosyjskiego spowodowała pozbawienie staropolskiego ośrodka administracyjnego wszelkich urzędów nadających mu rangę ponadlokalną. Brańsk zdegradowano do roli miasta nadetatowego. Jednak w II ćwierci XIX w. Brańsk był siedzibą rzymskokatolickich archidiakonów białostockich.

W styczniu 1826 r. w Brańsku doszło do największego na terenach Polski wystąpienia dekabrystów. Oficerowie i żołnierze stacjonującego tutaj batalionu saperów Samodzielnego Korpusu Litewskiego, odmówili złożenia przysięgi na wierność carowi Mikołajowi I. Bunt stłumiono, a przywódców po złagodzeniu wyroków śmierci zesłano na Syberię. Brańszczanie aktywnie uczestniczyli w zrywach narodowych w 1830 i 1863 r.

Druga połowa XIX w. to czas intensywnego rozwoju demograficznego miasta, głównie za sprawą coraz liczniej osiedlających się w Brańsku Żydów, którzy w 1852 r. utworzyli własną gminę – kahał. W 1807 r. Żydzi stanowili 7% ogółu mieszkańców, a w 1897 r. już 58% spośród 4087 mieszkańców miasta (35,3% katolików, 6,3% prawosławnych, około 0,4% in.). Na początku XX w. w Brańsku był kościół katolicki, cerkiew prawosławna i kilka żydowskich domów modlitwy (bóżnic) oraz jesziwa.

Zniszczenia spowodowała w Brańsku I wojna światowa. Przez miasto przeszły wojska rosyjskie i wiele osób ewakuujących się w głąb Rosji. Do około połowy lutego 1919 r. miasto znajdowało się pod okupacją niemiecką. W czasie wojny polsko-sowieckiej, 30/31 lipca 1920 r. w Brańsku doszło do bitwy. Z tego okresu na cmentarzu parafialnym zachowała się mogiła kilku polskich żołnierzy poległych w walce z bolszewikami. Miasto zostało wyzwolone z rąk bolszewików 21 sierpnia 1920 r.

Według danych statystycznych z 1921 r. Brańsk liczył 3725 mieszkańców (58% Żydów, 40% Polaków, 2% innych) i był trzecim pod względem liczby ludności miastem południowej części województwa białostockiego. Miasto odzyskało rangę ośrodka handlowego, dzięki ożywieniu poniedziałkowych targów. Słynęło głównie z handlu końmi. Aktywnie działał Oddział PCK prowadzący szpital miejski im. Królowej Belgijskiej, OSP prowadząca orkiestrę dętą, Kasa Stefczyka, wzięciem cieszyły się brańskie dywany dwuosnowowe z lokalnej fabryki. Funkcjonowało tutaj wiele innych organizacji społecznych i zakładów rzemieślniczych. Łatwy kontakt z Warszawą i Białymstokiem umożliwiały kursujące z miasta Podlaskie Linie Autobusowe. W 1938 r. w mieście mieszkało 4594 osób, w tym 50% Żydów, 49% Polaków i 1% innych).

Dnia 7 września 1939 r. w trakcie niemieckiego nalotu zostało całkowicie zniszczone centrum miasta. 25 września 1939 r. Brańsk zajęli Sowieci, którzy miasto włączyli do Republiki Białorusi. Represjami do czerwca 1941 r. objęto kilkaset osób, w tym ok. 120 zesłano na Syberię. Na spalonej części miasta (kwartał od Rynku do ul. Senatorskiej) utworzyli park im. Lenina (po wojnie wytyczono na tym terenie ulicę Nową – obecnie Ignacego Kapicy-Milewskiego). W czerwcu 1941 r. Brańsk zajęli Niemcy, którzy w listopadzie następnego roku ok. 2000 Żydów stłoczonych w getcie deportowali do Treblinki i tam zgładzili. Na terenie getta Niemcy utworzyli obóz pracy przymusowej dla młodych Polaków. Okupanci wycofując się w końcu lipca 1944 r. spalili kościół, most i elektrownię miejską. W trakcie II wojny światowej miasto uległo zniszczeniu w 35 procentach. W sierpniu na skutek prowokacji sowieckiej w Brańsku uwięziono skoncentrowane tutaj władze AK obwodu Bielsk Podlaski. W 1946 r. Brańsk liczył tylko 2542 mieszkańców.

Do początków lat pięćdziesiątych był silnym ośrodkiem ruchu oporu wobec nowej władzy „ludowej” (głównie AK-WiN – np. „Łupaszka” z Lechem Beynarem znanym później

jako Paweł Jasienica, oddział „Huzara” i inne grupy, np. NSZ), w wyniku czego celowo hamowano rozwój miasta. Zlikwidowano szpital, szkołę średnią, samodzielny zakład mleczarski.

Po 1970 r. nastąpił powolny rozwój Brańska. W 1977 r. miasto zdobyło główną nagrodę w ogólnopolskim konkursie „Mistrz Gospodarności”, głównie dzięki ogólnemu porządkowi i zaangażowaniu mieszkańców. Rozwój Brańska został zahamowany administracyjnym połączeniem miasta i gminy w jeden organizm. W Radzie Miasta i Gminy dominowali radni z terenów wiejskich, którzy gro środków przeznaczali na drogi gminne i dojazdowe do pól. Miasto pozostawało tylko częściowo zwodociągowane, bez oczyszczalni ścieków. Po kilkunastu latach od gierkowskiej reformy łączącej miasto i gminę, w 1992 r. staraniem mieszkańców doprowadzono do secesji miasta i gminy. Od tego czasu daje się zauważyć stopniowe nadrabianie zaległości. Miasto wzbogaciło się o nową infrastrukturę wodociągowo-kanalizacyjną (w tym oczyszczalnię ścieków, nowe ujęcie wody), wybudowano i wyremontowano szereg ulic, stadion, halę sportową, wybudowano zbiornik małej retencji. Rozwinęła się lokalna przedsiębiorczość.

Brańsk liczy obecnie około 3,8 tysiąca mieszkańców. Miasto dysponuje rozległymi terenami (3243 ha, w tym 875 ha lasów). W okolicy o samym mieście mówi się, że „W Brańsku, żyje się po pańsku”.

Położenie Brańska przy ważnym trakcie drogowym powodowało nie tylko rozwój, ale w czasie wojen zabudowa miasta była wielokrotnie niszczone. To przyczyniło się do tego, że obecnie w Brańsku znajduje się niewiele zabytków budownictwa. W centrum zachował się zasadniczy układ urbanistyczny (siatka ulic) z pierwotnej XV-wiecznej lokacji, chociaż w okresie PRL-u zabudowano część Rynku (biuro, restauracja i sklep GS-u, przedszkole, urząd miasta i urząd gminy, poczta).

Nadal dominującą formą obiektów ujętych w GEZ (Gminnej ewidencji zabytków) są dawne domy mieszczkańskie. Z 2 połowy XIX i 1 połowy XX wieku zachowało się ich kilkadziesiąt, z tym, że większość z nich jest w mniejszym lub większym stopniu przebudowanych lub złym stanie technicznym. Tylko dwa obiekty wpisano do rejestru zabytków, w tym jeden z zabudową gospodarczą. W najlepszym stanie technicznym znajdują się obiekty kultu religijnego, usytuowane w historycznej przestrzeni miejskiej:

- kościół rzymskokatolicki (odbudowany po spaleniu w 1944 r.), w ostatnich latach remontowany,
- dzwonnica rzymskokatolicka, remontowana,
- cerkiew prawosławna, filialna, rozebrana w 2011 r. Materiał składowany jest na placu i ma posłużyć do planowanej odbudowy obiektu,
- cmentarze wyznaniowe czynne: prawosławny (dawny ekumeniczny: prawosławny⁵, katolicki i ewangelicki) i część cmentarza rzymskokatolickiego (tutaj miejsca pamięci narodowej i kaplica cmentarna z przełomu XIX/XX w., zaś ochroną objęty jest pierwotny zasięg nekropolii) oraz nieczynny żydowski (zwany „Żydowskie Mogiłki”, a niegdyś „Herhuty” od słowa „Kirkut”). Na cmentarzu znajduje się uporządkowane miejsce masowej zbrodni niemieckiej z 1942 r., współczesny pomnik, a także lapidarium z nagrobków, które odzyskano i przewieziono na cmentarz. Podstawowy problem na cmentarzach czynnych stanowi wymiana starych nagrobków na nowe i likwidacja starych pochówków z nagrobkami o cechach zabytkowych, usuwanie starego drzewostanu,

⁵ Zgodnie z zapisem w decyzji o wpisaniu do rejestru zabytków. Właściwie powinno być „unicki”.

- kapliczka w rozwidleniu ulic Binduga, Kilińskiego i Poniatowskiego. Obiekt jest po remoncie.

Z 30 stanowisk archeologicznych do rejestru zabytków wpisane jest grodzisko średniowieczne zwane „Zamczyskiem”. Położone jest pośród zieleni miejskiej, za rzeką Nurzec, na wysokości Rynku i ul. Senatorskiej. Dojście do obiektu możliwe jest kładką i mostkiem. Grodzisko obecnie jest wyłączone z intensywnego użytkowania. Główne zagrożenie dla obiektu stanowią osoby z wykrywaczami metali. Należy rozważyć możliwość przekształcenia terenu na którym znajduje się grodzisko, w park kulturowy. Konieczne są dalsze badania archeologiczne.

W ostatnich około 30 latach, wraz ze wzrostem zamożności mieszkańców, obserwuje się szybko postępujące wyburzanie dawnych budynków mieszkalnych oraz remontowanie innych, bez dbałości o zachowanie elementów stylowych.

5.3. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony

Na terenie miasta Brańsk znajduje się jedenaście zabytków objętych ochroną prawną wynikającą z ujęcia ich w rejestrach zabytków nieruchomych i archeologicznych województwa podlaskiego, prowadzonych przez Podlaskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. W tym zgodnie z decyzjami o wpisaniu obiektów do rejestru zabytków są to:

- układ przestrzenny miasta Brańsk,
  - kościół parafialny pw. Wniebowzięcia NMP w Brańsku,
  - dzwonnica usytuowana w zespole kościoła parafialnego pw. Wniebowzięcia NMP,
  - cerkiew filialna pw. Św. Szymona Słupnika,
  - cmentarz prawosławny,
  - najstarsza część cmentarza rzymskokatolickiego,
  - cmentarz żydowski,
- Kapliczka przydrożna (z umieszczoną figurą Św. Piotra zlokalizowana u zbiegu ulic Kilińskiego i Poniatowskiego),
- dom mieszkalny zbudowany ok. 1900 r. przy ul. Piłsudskiego 3,
  - zespół tradycyjnego budownictwa drewnianego w skład którego wchodzi dom mieszkalny, stodoła, obora wraz z terenem.

5.4. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków

Zgodnie z art. 21 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami podstawą do sporządzania programów opieki jest gminna ewidencja zabytków. Prowadzenie GEZ normują §§ 18 – 18c rozporządzenia Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (t.j. Dz.U. z 2021, poz. 56).

Gminna ewidencja zabytków (miasta Brańsk) została opracowana w 2006 r. Na zabytki ujęte w GEZ założono „Karty adresowe zabytku” i „Karty adresowe zabytku (stanowiska archeologicznego)”. W ewidencji tej ujęto 46 zabytków, w tym trzy cmentarze wyznaniowe (rzymskokatolicki – w części, prawosławny, żydowski) oraz dwa przy świątyniach (kościół i

cerkwi), 34 zasadniczo prywatnych budynków mieszkalnych, kościół rzymskokatolicki, cerkiew prawosławną i kapliczkę. Ewidencja stanowisk archeologicznych obejmuje 30 miejsc.

Z 39 budynków mieszkalnych ujętych w ewidencji miasta Brańsk w 2006 r., obecnie istnieje 34, a kolejnych kilka zagrożonych jest wyburzeniem i generalnymi remontami. Pięć obiektów rozebrano w związku z budową nowych domów lub innym przeznaczeniem nieruchomości. Rozebrano jedną z dwóch zaewidencjonowanych stodół. Także budynek byłej cerkwi (wcześniej szkoła), z której materiał jest składowany na placu parafialnym. To jest obiekt wpisany również do rejestru zabytków. Do rozbiórki, organ wydający pozwolenie na budowę, wymaga uzyskania zgody WKZ, w związku z tym, że znajdują się one w strefie ochrony konserwatorskiej. Obecnie GEZ obejmuje 30 obiektów, zgodnie z załącznikiem 14.1.

Poza tym, na terenie miasta znajduje się 30 stanowisk archeologicznych od epoki kamienia do okresu nowożytnego. W tym grodzisko „Zamczysko”. Prace ziemne naruszające strukturę gruntu w obrębie strefy ochrony konserwatorskiej oraz stanowisk archeologicznych, muszą być prowadzone są pod nadzorem archeologa.

Istnieje potrzeba uaktualnienia ewidencji zabytków na terenie miasta Brańsk. Istniejąca ewidencja ma już 14 lat i w części nie oddaje stanu faktycznego. Ponadto pominięto w niej niektóre wartościowe obiekty, które powinny być zachowane.

5.5. Zabytki o najwyższym znaczeniu dla gminy

Do najważniejszych, zachowanych zabytków będących świadectwem dziedzictwa kulturowego miasta Brańsk zaliczyć należy grodzisko średniowieczne użytkowane od końca X do około połowy XV wieku oraz kościół rzymskokatolicki z 1862 r. (po spaleniu w końcu okupacji niemieckiej, w 1945 r. przebudowano zwieńczenie wieży, w miejsce klasycystycznej montując nawiązującą wyglądem do barokowej), przy którym znajdują się dwa inne obiekty murowane, dzwonnica z ok. 1872 r. (z trzema dzwonami z 1934 r. z ludwisarni braci Felczyńskich) i murowana plebania z ok. 1912-1915 r. (generalny remont w 1992-1993 r.). Zabytki te znajdują się w dobrym stanie.

Na terenie miasta nie ma zabytków wyróżniające je na tle innych w regionie. Do charakterystycznych należy drewniana zabudowa, a najliczniejsze stare domy mieszkańskie znajdują się przy ulicach: Binduga, Mickiewicza, Piłsudskiego, Boćkowska i Sienkiewicza.

6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy. Analiza szans i zagrożeń

Na terenie miasta Brańska przeważają prywatne zabytki budownictwa mieszkalnego. Wśród ujętych w miejskiej ewidencji zabytków większość stanowią domy o niezatartych jeszcze cechach zabytkowych. Niestety, procesy modernizacji przebiegające ze znacznym nasileniem w ciągu ostatnich lat, w znacznym stopniu szkodzą obiektom architektonicznym, głównie poprzez niefachowo prowadzone modernizacje i remonty – rozbudowy zmieniające bryłę budynku, wymianę stolarki okiennej i drzwiowej, często powiązaną ze zmianą kształtu otworów, zmianę pokrycia dachów, czy stosowanie w latach 90. XX w. sidingu na

elewacjach, montowanie na masową skalę okien plastikowych o różnym układzie kwaterekowym (także w jednym budynku).

Uszczerbek pod tym względem jest tym większy, że charakterystyczne drewniane budownictwo stanowi o odrębności kulturowej regionu. Obiekty sakralne zachowane są w dobrym stanie i na bieżąco remontowane.

W celu oceny stanu i perspektyw dziedzictwa kulturowego oraz możliwości miasta Brańsk w tym zakresie, przeprowadzono analizę SWOT. Po stronie słabych stron i zagrożeń uwzględniono także zagrożenia systemowe, których występowanie wynika ze słabości stanowionego prawa, niewystarczającej presji ze strony aparatu Państwa, zaniechań lub niewłaściwego działania ze strony właścicieli lub użytkowników zabytków.

MOCNE STRONY MIASTA BRAŃSK	SŁABE STRONY
<ul style="list-style-type: none"> - zasoby kulturowe miasta: zabytki sakralne i świeckie (budynki mieszkalne i gospodarskie), cmentarze trzech wyznań oraz zabytki archeologiczne, - aktualna miejska ewidencja zabytków, - istniejący miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego z uregulowaniami dotyczącymi ochrony dziedzictwa kulturowego, - dobry stan zachowania ważniejszych zabytków, - jednoznaczna struktura własności obiektów zabytkowych, - ciekawa historia miasta dająca duży potencjał dla inicjatyw popularyzatorskich, - dobrze rozpoznana przeszłość miasta, - walory przyrodnicze (lasy, rzeka, zbiornik wodny), stanowiące bodziec sprzyjający rozwojowi turystyki, - planowane inwestycje podnoszące walory turystyczne miasta, - potencjał demograficzny utrzymujący się na stałym poziomie, - dobrze rozwinięta prywatna przedsiębiorczość, - istniejąca infrastruktura w postaci ośrodka kultury, biblioteki, dużej szkoły oraz przedszkola, uczestniczących w organizowaniu imprez kulturalnych - działające w mieście Zespół Pieśni i Tańca „Skowronki” i orkiestra dęta, - położenie miasta w pobliżu (30 i 50 km) dwóch parków narodowych i kilku rezerwatów przyrody, - położenie na przecięciu szlaków komunikacyjnych, przy drodze krajowej z Zambrowa do Białowieży i do przejścia granicznego w Połowcach, a także przy drodze wojewódzkiej do Białegostoku, - lokalny rowerowy szlak turystyczny doliną Nurca, etap szlaku „Wielki Gościniec Litewski”, - cykliczne imprezy o charakterze kulturalnym, w tym ponad lokalne, 	<ul style="list-style-type: none"> - mała liczba zabytków, - brak skutecznego systemu zachęt do podejmowania prac (adaptacyjnych, konserwatorskich) w obiektach figurujących w ewidencji zabytków (nie wpisanych do rejestru), zwłaszcza położonych na obszarach zabytkowych układów urbanistycznych i ruralistycznych, - niska skuteczność ochrony obszarowej środowiska kulturowego, - niedostateczne zabezpieczenie obiektów zabytkowych, - niewiedza o obowiązkach wynikających z występowania obiektu w ewidencji zabytków, - niewystarczające środki finansowe w budżecie na wsparcie działań z zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego, - brak zintegrowanego podejścia do turystyki, - niekorzystna struktura wieku ludności: niski udział dzieci i młodzieży i wysoki udział ludności w wieku poprodukcyjnym, - brak powszechnego, taniego dostępu do internetu, - brak zintegrowanego systemu informacji turystycznej, - niewystarczające wykorzystanie potencjału krajobrazowego dla rozwoju turystyki i rekreacji, - brak obsługi zaplecza turystycznego, - niska aktywność społeczna mieszkańców - niski poziom kompetencji cyfrowych i językowych, - brak bazy noclegowej i gastronomicznej na przebiegu tras turystycznych, - zanikanie dawnej zabudowy, - brak systemu informacji (tablic informujących o obiektach), - kształtowanie nowej zabudowy, bez uwzględniania tradycji budowlanej,

<ul style="list-style-type: none"> - wzrost zamożności mieszkańców, - brak uciążliwego przemysłu, - baza gastronomiczna i noclegowa 	<ul style="list-style-type: none"> - brak lub niska wiedza o prawnych zobowiązaniach właścicieli do należytego utrzymania zabytków
SZANSE	ZAGROŻENIA
<ul style="list-style-type: none"> - możliwość pozyskania funduszy unijnych na dalszy rozwój - programy krajowe oraz unijne programy pomocowe służące zachowaniu i remontom obiektów stanowiącym dziedzictwo narodowe, - rosnąca świadomość roli kultury w życiu społeczno-gospodarczym, - rozwój turystyki na bazie wybudowanego zbiornika wodnego, - pełne wykorzystanie walorów przyrodniczych do rozwoju turystyki, - wzrost popytu na usługi turystyczne i wypoczynek, - postępująca cyfryzacja mediów i zasobów dziedzictwa kulturowego, - dostęp do informacji i zasobów sieciowych, - duża otwartość młodych mieszkańców na nowe techniki przekazu medialnego, - pozyskiwanie inwestorów, zwiększenie atrakcyjności inwestycyjnej, - rozwój bazy sportowej, promowanie kultury fizycznej, - poprawa infrastruktury technicznej, - kultywowanie tradycji, świadomość tożsamości lokalnej, - wykształcona kadra, - budowa szlaków, ścieżek rowerowych i pieszych, - możliwość wykorzystania lasów i rzeki Nurzec w turystyce, - możliwość współpracy z sąsiednimi gminami w celu podejmowania wspólnych inicjatyw, - promocja miasta poprzez uczestnictwo w różnych imprezach kulturalnych, sportowych itp. - możliwość stworzenia kompleksowej spójnej i nowoczesnej polityki informacyjnej władz miasta, - coraz większa świadomość ochrony środowiska - posiadanie przez miasto planu zagospodarowania przestrzennego, planu gospodarki niskoemisyjnej 	<ul style="list-style-type: none"> - postępująca degradacja zabytków, - brak wystarczających środków finansowych na prace konserwatorskie i remontowe przy obiektach zabytkowych, - skomplikowane procedury w ubieganiu się o środki zewnętrzne skutkujące stosunkowo niewielkim wykorzystaniem środków z Unii Europejskiej; zwłaszcza przez osoby prywatne, - brak jasnych i przejrzystych przepisów regulujących działania przy obiektach zabytkowych niewpisanych do rejestru zabytków, - samowolne działania przy prywatnych obiektach o walorach zabytkowych i ich rozbiórki, - brak monografii miasta, - migracja młodych ludzi do większych miast lub za granicę, - starzejące się społeczeństwo, - polityka finansowa państwa – zmniejszanie subwencji, - ograniczone środki budżetu i stale rosnące zadania gmin, - niedorozwój usług turystycznych, - brak odpowiedniej infrastruktury turystycznej (np. hotelu o wyższym standardzie, lokalnego muzeum itd.), - brak aktywności społecznej, - mała świadomość społeczna w zakresie zanieczyszczenia środowiska (spalanie śmieci), a także konieczności zachowania substancji zabytkowej, - plan zagospodarowania przestrzennego wymagający aktualizacji.

7. Założenia programowe

7.1. Priorytety programu opieki

W wyniku analizy stanu dziedzictwa kulturowego w mieście Brańsk został sformułowany priorytet Programu Opieki nad Zabytkami na lata 2021-2024:

„Wzmocnienie roli dziedzictwa kulturowego i ochrony zabytków w celu zwiększenia potencjału kulturowego i turystycznego miasta”. W osiągnięciu zamierzenia dopomóc mają priorytety szczegółowe, wśród których należy wymienić:

1. Rewaloryzację dziedzictwa kulturowego jako element rozwoju społeczno-gospodarczego miasta.
2. Badanie i dokumentacja dziedzictwa kulturowego oraz promocję i edukację służącą budowaniu tożsamości lokalnej.
3. Ochronę i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego.

7.2-3. Kierunki działań i zadania programu opieki

W ramach wymienionych priorytetów wytyczono kierunki działań i na tej podstawie wyodrębniono poszczególne zadania.

Priorytet 1: Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego jako element rozwoju społeczno-gospodarczego miasta:

- zahamowanie procesu degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
- wymiana eternitowych pokryć dachowych,
- podejmowanie starań o uzyskanie środków zewnętrznych na działania związane z dziedzictwem kulturowym i rozwojem turystyki.

Priorytet 2: Badanie i dokumentacja dziedzictwa kulturowego oraz promocja i edukacja służąca budowaniu tożsamości lokalnej:

- organizowanie i wspieranie imprez, konkursów i wystaw bazujących na lokalnej tradycji,
- poprzez różne działania budowanie społecznej akceptacji dla ochrony dziedzictwa kulturowego,
- wspieranie działań mających na celu poznawanie i promowanie przeszłości miasta,
- wydawanie i wspieranie publikacji (w tym opracowań historycznych – monografii miasta, folderów promocyjnych, przewodników) poświęconych problematyce historycznej i dziedzictwu kulturowemu gminy,
- wprowadzenie i upowszechnienie tematyki ochrony dziedzictwa kulturowego do systemu edukacji przedszkolnej i szkolnej.

Priorytet 3: Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego:

- specjalistyczne rozpoznanie badawcze poszczególnych obiektów lub obszarów zabytkowych, w trakcie prac przygotowawczych lub realizacji inwestycji,
- zmiana obowiązującego lub opracowywanie nowego planu zagospodarowania przestrzennego, z uwzględnieniem niniejszego planu,
- egzekwowanie zapisów dotyczących działalności inwestycyjnej na obszarach objętych ochroną określonych w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego,

- monitoring i weryfikacja obiektów uwzględnionych w miejskiej Ewidencji Zabytków,
- współpraca z instytucjami, stowarzyszeniami i sektorem prywatnym na rzecz opieki nad zabytkami,
- pomoc właścicielom i dysponentom zabytków w wykorzystaniu funduszy unijnych, ministerialnych i samorządowych do opieki nad zabytkami,
- ułatwienie dostępu do informacji o dziedzictwie kulturowym miasta.

8. Instrumentarium realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami

Zadania Programu Opieki nad Zabytkami Miasta Brańsk będą wykonywane przy pomocy:

- instrumentów prawnych – uregulowanych przepisami ustawowymi, obejmujących między innymi uchwalanie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, stref ochrony konserwatorskiej, wykonywanie decyzji administracyjnych wojewódzkiego konserwatora zabytków,
- instrumentów finansowych obejmujących między innymi finansowanie prac konserwatorskich, remontowych i archeologicznych, udzielanie dotacji na finansowanie prac konserwatorskich i restauratorskich, korzystanie z programów uwzględniających finansowanie z funduszy europejskich oraz dotacje, subwencje, środki własne gminy, dofinansowania dla właścicieli i posiadaczy zabytków,
- instrumentów koordynacji obejmujących między innymi realizację zapisów dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego zapisanych w dokumentach strategicznych krajowych, województwa podlaskiego, powiatu bielskiego i miasta Brańsk,
- instrumentów społecznych obejmujących między innymi działania edukacyjne i promocyjne, współdziałanie z organizacjami społecznymi, szkołą, przedszkolem, ośrodkiem kultury i biblioteką;
- instrumentów kontrolnych obejmujących między innymi aktualizację miejskiej ewidencji zabytków, monitoring stanu zagospodarowania przestrzennego oraz stanu zachowania dziedzictwa kulturowego.

9. Zasady oceny realizacji Programu Opieki nad Zabytkami

Burmistrz Miasta co dwa lata sporządzi sprawozdanie z realizacji niniejszego Programu Opieki nad Zabytkami i przedstawi je Radzie Miasta. Wykonanie sprawozdania powinna poprzedzić ocena poziomu realizacji Programu uwzględniająca: realizację i efektywność wykonania zadań.

10. Źródła finansowania gminnego programu opieki nad zabytkami

Zasady dotyczące sposobu finansowania opieki nad zabytkami zawarte są w rozdziale 7. ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Zgodnie z nimi obowiązek finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych zabytku spoczywa na osobie fizycznej lub innej jednostce organizacyjnej w tym także na jednostki z sektora finansów publicznych, posiadające tytuł prawny do zabytku.

Zadania związane z opieką nad zabytkami mogą być także finansowane m.in. z budżetów: miasta Brańsk, Urzędu Marszałkowskiego Województwa Podlaskiego, Podlaskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego oraz ze środków unijnych (PROW, Regionalny Program Operacyjny Województwa Podlaskiego - Działanie 8.3 Ochrona dziedzictwa kulturowego, LGD i inne), środków prywatnych właścicieli obiektów.

Niektóre instytucje na ochronę zabytków posiadają wyodrębnione środki finansowe. Przykładowo:

- Minister Administracji i Cyfryzacji (fundusz kościelny),
- Rada Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa (obiekty pamięci narodowej),
- programy operacyjne ministerstw: Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Obrony Narodowej i inne.

Rada Miasta Brańsk może w miarę potrzeb i możliwości corocznie określić w uchwale budżetowej wysokość środków na realizację Programu Opieki nad Zabytkami. Miasto poda wówczas do publicznej wiadomości możliwość pozyskania środków na odnowę.

11. Realizacja przez miasto zadań z zakresu ochrony zabytków

Miasto Brańsk realizuje zadania związane z ochroną zabytków poprzez opracowywanie dokumentacji (dokumentacja planistyczna i projektowa), a także łoży na utrzymanie posiadanego zasobu zabytków. Corocznie zabytki poddawane są zabiegom pielęgnacyjnym (koszenie trawy, przycinanie koron drzew, usuwanie samosiewów itd.), z zasobu miejskiego pracom remontowym (w uzgodnieniu z konserwatorem zabytków) poddawane są również obiekty budowlane posiadające cechy zabytkowe, a stanowiące własność miasta. Środki na ten cel każdorazowo zabezpieczane są w budżecie miasta.

W 2019 r. dokonano przebudowy fragmentu przestrzeni znajdującej się pod ochroną konserwatorską w ramach programu rewitalizacji (zejście z ul. Rynek do rzeki Nurzec). Środki finansowe na ten cel zostały zabezpieczone w budżecie miasta, a 85% z nich to środki unijne. W ten sposób planowane jest odzyskanie dla miasta walorów związanych z położeniem nad Nurcem, poprzez stopniowe udostępnianie terenów nadrzecznych do szeroko pojętej rekreacji i nie tylko. W 2019 r. usunięto z grodziska „Zamczysko” drzewa zagrażające bezpieczeństwu ludzi, linii energetycznej, ale i obwałowaniom zabytku na podstawie pozwolenie PWKZ w Białymstoku.

W 2018 r. ruszyła realizowana przez Miasto Brańsk (ze środków NFOŚ) budowa zbiornika małej retencji, połączona z konserwacją brzegów rzeki, którą zakończono w 2020 r. Inwestycja ta pozwoliła na połączenie dwóch planów (budowa zbiornika i przyjętego planu rewitalizacji). Umożliwiło to również lepszą dostępność do terenów zielonych, na których

zlokalizowane jest grodzisko zwane „Zamczysko”. W perspektywie na kolejne lata obszar ten należy w większym stopniu wykorzystać jako walor turystyczny miasta (rozważyć przekształcenie w park kulturowy) i w uzgodnieniu z konserwatorem zabytków oraz Wodami Polskimi poprawić kładki, umieścić oznakowania (tablicę informacyjną) oraz podjąć inne działania niezagrażające substancji zabytkowej, związane z zagospodarowaniem obiektu. Środki finansowe na te cele mogą być planowane w zależności od potrzeb, w kolejnych planach budżetowych, przy ewentualnym wsparciu finansowym z zewnątrz.

Miasto będzie wspierało działania w zakresie badań, dokumentowania i promowania wiedzy o przeszłości Brańska, w dziedzinie historii, kultury i tradycji, walorów przyrodniczych. Pilną potrzebą jest opracowanie monografii miasta, jako źródła dla wielu dalszych przedsięwzięć objętych planem. Istotne jest również podejmowanie działań w celu podtrzymywania tradycji narodowej, pielęgnowania polskości, patriotyzmu oraz rozwoju świadomości narodowej, obywatelskiej i kulturowej. W realizacji zadań i zamierzeń istotna rola przypada instytucjom oświaty i kultury oraz fundacjom i stowarzyszeniom, które statutowo podejmują takie działania. Mogą one ubiegać się o wsparcie z budżetu Miasta, w ramach wyodrębnionych środków na takie działania. Zaznaczyć należy, że spośród zewidencjonowanych zabytków zdecydowana większość stanowi własność osób fizycznych. Obiekty te to zasadniczo domy mieszkalne.

Ponadto w ramach planowanych działań w zakresie opieki nad zabytkami na lata 2021-2024, należy dokonywać:

- okresowych przeglądów stanu technicznego i zachowania zabytków na terenie miasta, przeprowadzać okresową weryfikację gminnej Ewidencji Zabytków we współpracy z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków,
- dokonywać monitoringu stanu i sposobów wykorzystania zabytków,
- prowadzić i monitorować bieżące prace pielęgnacyjne, porządkowe i zabezpieczające na terenach rekreacyjnych stanowiących własność miasta („Zamczysko”),
- w miarę posiadanych środków opracować tablice informacyjne zamieszczone na zewnątrz najcenniejszych zabytków.
- opracować informację skierowaną do właścicieli obiektów ujętych w ewidencji zabytków o konsekwencjach prawnych tj. konieczności uzgadniania wszelkich prac przy zabytkach z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków, informację o możliwościach pozyskiwania środków na takie cele. Zamieścić ją na stronie internetowej Urzędu Miasta,
- włączyć tematykę ochrony dóbr kultury, ze szczególnym uwzględnieniem tradycji lokalnych i idei małych ojczyzn, do zajęć w szkole i przedszkolu prowadzonych przez Miasto, a także działalność Miejskiego Ośrodka Kultury i Biblioteki powinna uwzględniać te elementy w swoich planach pracy.

12. Część graficzna programu opieki nad zabytkami Strefa ochrony konserwatorskiej

13. Postanowienia końcowe

1. Program opieki nad zabytkami przyjmuje Rada Miasta, po uzyskaniu opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.
2. Program opieki nad zabytkami jest ogłaszany w Wojewódzkim Dzienniku Urzędowym.
3. W sprawach nieuregulowanych w programie mają zastosowanie obowiązujące przepisy prawa.

14. Aneksy

14.1 Gminna ewidencja zabytków				
Lp.	Miejscowość	Obiekt	Adres	Informacja o wpisie do rejestru zabytków
1	Brańsk	zabytkowy układ przestrzenny miasta	centrum miasta na południe od ulic Jana Pawła II i Jagiellońskiej	Nr rej. A-417, 17 XII 1979 r.
2	Brańsk	kościół parafialny pw. Wniebowzięcia NMP	ul. Kościelna	A-403, 9 XII 1987 r.
3	Brańsk	dzwonnica przy kościele parafialnym pw. Wniebowzięcia NMP	ul. Kościelna	A-403, 9 XII 1987 r.
4	Brańsk	cerkiew prawosławna filialna pw. Szymona Słupnika	róg ulic Kościuszki i Piłsudskiego	A-673 z 30 XII 1987 r. (rozebrana w 2011, materiał składowany na placu)
5	Brańsk	kapliczka przydrożna z figurą św. Piotra	ul. Binduga / ul. Kilińskiego	A-535 z 29 XII 1983 r.
6	Brańsk	cmentarz rzymskokatolicki	ul. Bielska	A-75 z 27 X 1993 r.
7	Brańsk	cmentarz ekumeniczny, prawosławny parafii prawosławnej w Maleszach	ul. Armii Krajowej	A-79 z 12 X 1993 r.
8	Brańsk	cmentarz żydowski	przy drodze do wsi Brzeźnica	A-76 z 20 X 1993 r.
9	Brańsk	cmentarz parafii rzymskokatolickiej pw. NMP, obecny przykościelny	ul. Kościelna	nie wpisany do rejestru (arch. WUOZ 0397)
10	Brańsk	cmentarz prawosławny d. unicki, ob. cmentarz przycerkiewny	róg ulic Kościuszki i Piłsudskiego	nie wpisany do rejestru (arch. WUOZ 0398)
11	Brańsk	kaplica cmentarna pw. św. Scholastyki	cmentarz parafii rzymskokatolickiej, ul. Bielska	nie wpisany do rejestru (arch. WUOZ)
12	Brańsk	kapliczka przydrożna (murowana)	zbieg ulic Boćkowskiej, Piłsudskiego i Bielskiej	nie wpisany do rejestru (arch. WUOZ 2704)
13	Brańsk	budynek mieszkalny (d. plebania, dawna ul. Waryńskiego 3)	ul. Piłsudskiego 3	A-675 z 22 XII 1987
14	Brańsk	budynek mieszkalny w zespole tradycyjnego budownictwa drewnianego	ul. Piłsudskiego 15	A-405 z 14 II 1977 r.
14	Brańsk	obora w zespole tradycyjnego budownictwa drewnianego	ul. Piłsudskiego 15	
16	Brańsk	stodoła w zespole	ul. Piłsudskiego 15	

		tradycyjnego budownictwa drewnianego		
17	Brańsk	budynek mieszkalny	ul. Piłsudskiego 28	nie wpisany do rejestru (arch. WUOZ 0603)
18	Brańsk	budynek mieszkalny	ul. Binduga 20	nie wpisany do rejestru (arch. WUOZ)
19	Brańsk	budynek mieszkalny	ul. Binduga 31	nie wpisany do rejestru (arch. WUOZ 1008)
20	Brańsk	budynek mieszkalny	ul. Binduga 36	nie wpisany do rejestru (arch. WUOZ)
21	Brańsk	budynek mieszkalny	ul. Binduga 63	nie wpisany do rejestru (arch. WUOZ 1016)
22	Brańsk	budynek mieszkalny	ul. Binduga 79	nie wpisany do rejestru (arch. WUOZ 1022)
23	Brańsk	budynek mieszkalny	ul. Binduga 80	nie wpisany do rejestru (arch. WUOZ 1023)
24	Brańsk	budynek mieszkalny	ul. Binduga 86	nie wpisany do rejestru (arch. WUOZ)
25	Brańsk	dom, ob. częściowo nieużytkowany i sklep	ul. Jana Pawła II 18	nie wpisany do rejestru (arch. WUOZ 3053)
26	Brańsk	dom mieszkalny (kamienica)	ul. Jana Pawła II 19	nie wpisany do rejestru (arch. WUOZ 2668)
27	Brańsk	budynek mieszkalny	ul. Kościuszki 18	nie wpisany do rejestru (arch. WUOZ 1031)
28	Brańsk	budynek mieszkalny	ul. Kościuszki 22	nie wpisany do rejestru (arch. WUOZ 1034)
29	Brańsk	budynek mieszkalny	ul. Mickiewicza 15	nie wpisany do rejestru (arch. WUOZ 1251)
30	Brańsk	budynek mieszkalny	ul. Mickiewicza 39	nie wpisany do rejestru (arch. WUOZ 1035)

14.2 Rejestr zabytków nieruchomości					
Lp.	Miejscowość	Obiekt	Adres	Nr	Data wpisu
1	Brańsk	układ przestrzenny 1493 – XVIII w.	centrum miasta na południe od ul. Jana Pawła II i Jagiellońskiej	417	17 XII 1979 r.
2	Brańsk	kościół parafialny pw. Wniebowzięcia NMP, 1859-1863	ul. Kościelna	A-403	9 XII 1987 r.
3	Brańsk	dzwonnica w zespole kościoła parafialnego pw. Wniebowzięcia NMP, 1863	ul. Kościelna	A-403	9 XII 1987 r.
4	Brańsk	cerkiew prawosławna pw. Szymona Słupnika (filia par. w Maleszach), drew. XIX/XX w.	róg ulic Kościuszki i Piłsudskiego	A-673	30 XII 1987 r. (rozebrana w 2011, materiał skł. na placu)
5	Brańsk	kapliczka z figurą św. Piotra, poł XIX w.	ul. Binduga / ul. Kilińskiego	A-535	29 XII 1983 r.

6	Brańsk	część cmentarza rzymskokatolickiego, 1852	ul. Bielska	A-75	27 X 1993 r.
7	Brańsk	cmentarz prawosławny (dawny ekumeniczny, zał. w 1803)	ul. Armii Krajowej	A-79	12 X 1993 r.
8	Brańsk	cmentarz żydowski, 1820	przy drodze do wsi Brzeźnica	A-76	20 X 1993 r.
9	Brańsk	dom, dawna plebania	ul. Piłsudskiego 3	A-404	22 XII 1987
10	Brańsk	zespół tradycyjnego budownictwa drewnianego wraz z działką (drewniany dom mieszkalny, stodoła, obora), XVIII-XIX w.	ul. Piłsudskiego 15	A-405	14 II 1977 r.

14.3 Rejestr zabytków archeologicznych

L p.	Miejsowość	Obszar AZP	Nr stanowiska wg AZP	Funkcja	Kultura	Chronologia	Nr	Data wpisu
1	Brańsk	45-83	1	grodzisko		XII-XIII w. ⁶	C-8 dec. nr 670-1/3/6 7	30 III 1967
2	Brańsk	45-83	2	osada		średniowiecze	nie są wpisane do rejestru zabytków	
3	Brańsk	45-83	3	punkt osadniczy		nowożytność		
4	Brańsk	45-83	4	punkt osadniczy		późne średn., nowożytność		
5	Brańsk	45-83	5	punkt osadniczy		nowożytność		
6	Brańsk	45-83	6	śląd osadniczy punkt osadniczy		późne średn. nowożytność		
7	Brańsk	45-83	7	punkt osadniczy		nowożytność		
8	Brańsk	45-83	8	punkt osadniczy		późne średn. nowożytność		
9	Brańsk	45-83	9	punkt osadniczy		nowożytność		
10	Brańsk	45-83	10	punkt osadniczy		nowożytność		
11	Brańsk	45-83	11	punkt osadniczy		nowożytność		
12	Brańsk	45-83	12	punkt osadniczy		nowożytność		
13	Brańsk	45-83	13	śląd osadniczy śląd osadniczy punkt osadniczy		starożytność średniowiecze nowożytność		
14	Brańsk	45-83	14	śląd osadniczy punkt osadniczy		starożytność nowożytność		
15	Brańsk	45-83	15	śląd osadniczy śląd osadniczy		ep. kamienia średniowiecze		

⁶ Wykopaliska archeologiczne datują obiekt na od k. X do połowy XV w.

				punkt osadniczy		nowożytność
16	Brańsk	45-83	16	śląd osadniczy śląd osadniczy śląd osadniczy punkt osadniczy		mezolit starożytność średniowiecze nowożytność
17	Brańsk	45-83	17	śląd osadniczy punkt osadniczy		póź. średn. nowożytność
18	Brańsk	45-83	28	śląd osadniczy śląd osadniczy	kultura trzciniac.	ep. kamienia, ep. brązu
19	Brańsk	45-83	18	śląd osadniczy punkt osadniczy		ep. kamienia nowożytność
20	Brańsk	45-83	29	śląd osadniczy śląd osadniczy		ep. kamienia, ep. brązu
21	Brańsk	45-84	2 / 24 (w miejsco- wości)	obozowisko osada osada (grodzisko)		mezolit okr. wpływ. rzymskich, wczes. średn.
22	Brańsk	45-84	59 / 26 (w miejsc.)	osada		średniowiecze
23	Brańsk	45-84	60 / 27 (w miejsc.)	osada		starożytność
24	Brańsk	45-84	61 / 28 (w miejsc.)	osada śląd osadniczy		okres wpływ. rzymskich nowożytność
25	Brańsk	45-84	62 / 29 (w miejsc.)	śląd osadniczy		starożytność
26	Brańsk	45-84	63 / 30 (w miejsc.)	osada osada		wczes. średn. póź. średn.- nowożytność
27	Brańsk	45-84	64 / 31 (w miejsc.)	osada śląd osadniczy	kult. łużycka	ep. brązu- halsztat, nowożytność
28	Brańsk	45-84	65 / 32 (w miejsc.)	punkt osadniczy osada		wczes. średn. póź. średn. nowożytność
29	Brańsk	45-84	68 / 33 (w miejsc.)	osada		wczesne średniowiecze
30	Brańsk	45- 83/35	36 (w miejsc.)	śląd osadnictwa, osada/ miasto		wczesna ep. żelaza, wczesne śred. XI-XII w., wczesne śred. XII-XIII w., późne śred. – nowożytność XVI-XVIII w.